

OSMANLI ANADOLUSU'NDA YESEVİLİK GÖRÜNÜMLERİ

Yasaviyya Traces In Ottoman Anatolia

Halide ASLAN*

Öz

Osmanlı toprakları, kuruluşunda ve İslam'ın halk nazarında kabulü ve anlaşılabilirliğinde önemli yeri olan tarikatler açısından zengin bir coğrafyadır. İlk dönemlerde, Kadiriilik, Rifâîlik, Kübrevilik, Mevlevilik bunlardan sadece en öne çıkanlarıdır. Nakşibendilik ve alt kolları daha sonra da Bektaşilik Osmanlı'da öne çıkan tasavvuf okulları arasında yer almaktadır.

Alevilik ve Bektaşiliğin ilkeleri ile örtüşen bir yapıya sahip olan ve Orta Asya'da doğup gelişen Yesevilik de Anadolu'ya XIII. yüzyılda Yesevî dervişleri ile taşınmıştır. Moğol istilasından kaçarak Anadolu'ya göç eden topluluklar arasında bu dervişler de gelmiş ve Haydarî ve Kalenderî zümreler ile birlikte Anadolu'nun dini tarihinde önemli rol oynamıştır.

Türk din tarihini inceleyenlere göre, eski dinin halka mistik yollarla akıl, duygu ve şifa dağıtan 'şaman' babaları Orta Asya, Anadolu ve Balkanların İslamlaşmasında etkili olmuşlardır. İlerleyen süreçte, 'Abdal' veya 'Baba' lakaplı şeyhler Anadolu'da manevi hayatın hakimi haline geldiler. Osmanlı dini yapısında etkisi olan Haydariliğin Yeseviliğin devamı olduğu, yapılan çalışmalar ile ortaya konulmuştur. Son tahlilde Bektaşiliğin de yine Yesevilik ile ilgili Vilayetnamede açıkça ortaya konulmaktadır.

İşte bu ilgi ve ilişki süreci bu çalışmanın temel sorunsalı olacak, kronik ve Osmanlı arşiv belgeleri kaynak olarak kullanılacaktır. Bu konuda yapılan son dönem çalışmaları da yine bu tebliğin değerlendirme alanı içine girecektir. Günümüzde halen etkisi devam eden tarikat-yönetim-halk üçgeni Osmanlı Yeseviliği ve farklı görünümleri açısından anlamlandırılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Yesevi, Haydarilik, Bektaşilik, Abdal, Baba.

Abstract

The Ottoman lands are a rich geography in terms of sects that have an important place in the foundation and the acceptance and comprehensibility of Islam by the people. In the early periods, Kadiriyya, Rifaiyya, Kubraviyya, Mavlaviyya are only the most prominent among them. Nakshibendi and its sub-branches, and later Bektashism are among the mystic schools that stand out in the Ottoman Empire

Yasaviyya has a structure that overlaps with the principles of Alevism and Bektashism which was born and developed in Central Asia, was moved to Anatolia by the Yasavi dervishes in the 13th century. These dervishes came among the communities that migrated to Anatolia by escaping the Mongol invasion and played an important role in the religious history of Anatolia together with the Haydari and the Kalandari groups.

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Türkiye, haslan@ankara.edu.tr

According to those who have studied the history of Turkish religion, the ‘shaman’ father who distributed the mind, feeling and healing to the people of the old religion through mystical ways became influential in the Islamization of Central Asia, Anatolia and Balkans. In the process, the sheikh named ‘Abdal’ or ‘Father’ became the dominant spiritual life in Anatolia. Haydariyya and Yasaviyya which are the influences on the Ottoman religious structure have been revealed by the works done. In the final analysis, Bektashism is also clearly revealed in the province of Interest with Yasaviyya.

This interest and relationship process will be the main problem of this work, chronicles and Ottoman archival documents will be used as a source. Recent studies on this subject will also fall into the field of evaluation of this paper. Tariqat-management-people triangle still under influence today will be tried to be understood in terms of Ottoman Yasaviyya and its different appearances.

Keywords: Ottoman Yasavi, Haydariyya, Bektashism, Abdal, Father/Baba.

1. Giriş

Osmanlı döneminin sosyal ve dini hayatını iyi bir şekilde anlayabilmek, konunun tasavvuf ve tarikatlar boyutunu göz önünde bulundurmakla mümkündür. Zira tasavvuf ve tarikatlar toplumun hayatının her alanını kapsamaktadır. Bu durum dikkate alındığında, kökleri Türklerin İslamiyet’i kabul sürecine kadar dayanan bir tarih dilimi söz konusudur. Bu süreç içerisinde İslam coğrafyasının çeşitli bölgelerinde meydana gelen İslam anlayış ve yaşam şekilleri, farklı yönleriyle Osmanlı toplumuna miras olarak bırakılmış ve sürdürülmüştür. Osmanlı topraklarında doğmamış olmakla birlikte, Osmanlı döneminde de yaşamayan Ahmet Yesevî ve tarikatı Yesevîlik, zikredilen etkinin önemli misallerinden biridir. Orta Asya Türk-İslam kültürünün en önemli bir aktarıcısı olan Ahmed Yesevî, onun tarikatı Yesevîliğin Bektaşîlik ve Alevîlik üzerindeki etkileri ve Osmanlı dönemi sosyal ve dini hayatındaki izlerine dikkat çekilmelidir. Kronikler, arşiv belgeleri ve diğer kaynaklardan elde edilen verilere göre Yesevîliğin Osmanlı coğrafyasında iki şekilde varlığını sürdürdüğü tespit edilmiştir. “Bunlardan ilkinin Yesevîliğin düşünce yapısının, âdab ve erkânı denilen uygulamalarının Nakşibendîlik ve Bektaşîlik içerisindeki etkisine bağlı varlığı; ikincisi ise bazı arşiv belgelerinin işaret ettiği gibi bizzat Yesevîlik tarikatı olarak varlığıdır.” (Baş, 2011: 21-53)

Orta Asya’da doğup büyüyen ve bu toprakların İslamlaşmasında önemli katkı sağlayan Ahmet Yesevî’nin hayatı hakkında yeterinden fazla çalışma mevcut olup burada değinilmeyecektir.¹

Ahmed Yesevî Orta Asya Türkistan Müslümanlarını tesir etmekle kalmamış, kendi asrından ve kendi coğrafyasından başka asır ve topraklarda da

yaşayıp yayılmıştır. Yesevîlik'in XIII. asırda Horasan'da doğan Haydarîlik üzerinde etkisi vardır. Aynı asrın ortalarında Anadolu'da doğup gelişen Babâî, Bektaşî tarikatları da Yesevîlik'ten doğmuş veya ondan etkilenmiş oluşumlardır. Ayrıca Nakşibendî tarikatı üzerinde de Yesevîlik'in tesiri vardır. (Köprülü, 2003:5) Yesevîlik'in XIV. yüzyıl başında Nakşibendî hareketi ile birleştiği ve İslâm öncesi unsurlardan büyük ölçüde arındığı vurgulanmaktadır. Esasen Nakşibendîlik ile Yesevîlik arasında başından beri bir bağ bulunmaktadır. Nakşibendîlik'in pîri Hoca Bahâüddin Nakşibend (ö.1389), Yesevî şeyhlerinden Kasam Şeyh ve Halil Ada'dan feyz almıştır. Bir diğer bağ da, Ahmed Yesevî'nin hocası ve mürşidi Şeyh Yusuf Hemedânî'nin, Nakşibendîlik'in kurucusu Hoca Bahâüddin Nakşibend'i yetiştiren Hoca Abdulhâlik Gücdüvânî'nin de hocası ve mürşidi olmasıdır. Bu bağlar dolayısı ile Fuad Köprülü Nakşibendîlik'i sülûk silsilesi bakımından Ahmed Yesevî'ye mensup iki tarikattan biri olarak ifade etmiştir.² (Köprülü, 2003:110; Baş, 2011: 31)

Yesevîliğin Anadolu'daki devamını, Bektâşî, Nakşibendî ve Alevî önderlerinin kendi ifadeleriyle intisabının Hoca Ahmed Yesevî olduğu bilgisine dayandırmak zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra bir de doğrudan Yesevî Dervişleri'nin mevcûdiyeti ve onlardan kalan eserler, Anadolu Türk insanının Yesevîlikten uzak kalmadığının göstergeleri olmuştur. Bu Yesevî dervişlerden birisi de Hâzınî mahlaslı bir dervîştir. Ondan bize kalan Cevâhiru'l- Ebrâr adlı Yesevî Menâkıbnâme'si, Köprülü'nün ifâdesiyle çok mühim bilgiler ihtivâ etmektedir. Bu bilgiler, Yesevîliğin Anadolu'daki görünümünün sadece Nakşibendîlik değil Alevîlik özelinde Bektaşîlik olduğunu da göstermektedir. (Atmaca, 2007: 53)

Yesevîliğin Alevîlik ile irtibatı ve devamı sadece müridler ya da müridlerin eserleri yolu ile olmamış, aynı zamanda bayramlar, önemli ilkeler ve odak noktaları gibi sosyal konularla da gerçekleşmiştir. Hızır kültü, eren inancı, tenasüh ve diğer konularda Yesevîlik ve Alevîlik hatta Nusayrîlik (Arap Alevîliği ancak Anadolu'nun güney ve doğu bölgelerinde de görülmektedir) arasında benzerlikler söz konusudur. (Güngör, 1956:56-72; Boratav, 1964; Kılıç, 2008; Durdu, 2010:225-242;) Genel olarak menakıpnamelerde Hacı Bektaş Velî'nin "güvercin", "şahin" donuna girdiği, Ahmet Yesevî ve baş halifelerinin "turna" şekline girip uçtukları, Hünkâr'ın baş halifelerinden Baba Resûl'ün bir yerde "geyik" bir yerde "güvercin" donuna girdiği yollu anlatımlara da rastlanmaktadır (Aslan, 2004: 39; Güngör, Aksoy, 2012:254).

Yesevî tarikatının Türkistan topraklarını aşarak Horasan, İran, Azerbaycan ve Anadolu bölgelerine yayılması veya buralarda kurulan yeni tarikatlara kaynak olmasında ise 1218’lerde başlayan Moğol istilasının önemli etkisinin olduğunu ifade etmek gerekmektedir. (Banarlı, 1948: I/281; Ocak, 1998: 312)

Ahmed Yesevî’ye mensup babaların XIII. yüzyılın başlarında, Harezmşahlarla Karahıtaylar arasındaki mücadeleler sırasında Anadolu’ya girmeye başladıkları kaynaklardan öğrenilmektedir. Yesevî babaları ile Türkmen boylarının Anadolu’ya bu göçü Cengiz Han’ın Moğol istilası ile hızlanmıştır. Mâverâünnehir, Harezm ve Horasan’dan Anadolu’ya gelen bu dervişler Ahmed Yesevî’nin tasavvuf görüşlerini, ilkelerini ve menkıbelerini de beraberlerinde getirerek Anadolu’da yayılmışlardır. Din adamı, bilge, büyücü, hekim ve şair olan ve eski kam-ozanların devamı olarak görülebilecek bu dervişler, Anadolu’da eski Türk kültürünün ve geleneklerinin de yayıcılığı görevini yerine getirmişlerdir. (Ocak, 1980: 53-54; Ocak, 1993: 301)

Moğol istilası ile tarikat zümrelerinden bazıları çeşitli yerlere dağılmışlardır; bir kısmı Hindistan taraflarına gitmişler, bir kısmı da Horasan ve Azerbaycan üzerinden Suriye, Irak, Mısır ve Anadolu’ya gelmişlerdir. Bunlar arasında Sünnî eğilimli Kübreviyye ve Sühreverdiyye gibi tarikatlara mensup olarak, Kalenderîlik’le alâkalı sayılan Yeseviyye, Vefâiyye ve Haydariyye gibi zümreler de vardı ki, bunlar İslâm öncesi inanç ve kültürlerden daha fazla etkilenmişlerdir. XIII. ve XIV. yüzyıllarda Anadolu ve Rumeli’de görülen Babaî, Kalenderî, Torlak, Samavnalı/Simavnalı, Işık gibi adlarla anılan zümreler bu ikinci gruba dahil olarak ortaya çıkmışlardır. Horasan melâmetiliğinden kaynaklanan Vefâilik ile Cavlakîlik ve Haydarîlik Anadolu’da en fazla tesir icra etmiş Kalenderî zümreler olarak sayılmışlardır. Göçebe Türkmenlere hitap eden bu tarikatların, Anadolu tarihinde çok önemli rolleri olan Baba İlyas, Hacı Bektaş Velî ve Şeyh Edebali’yi yetiştirmiş olması, ehemmiyeti hakkında bir fikir vermelidir. (Ocak, 1992: 61-65)

Ahmed Yesevî geleneğini Anadolu’da temsil eden teşekküller içinde Hacı Bektaş Velî’nin ayrı bir yeri olmuştur. Anadolu’nun ve Rumeli’nin Türkmen muhitlerinde geniş bir yayılma alanı bulunan Bektaşî tarikatı kendisini Ahmed Yesevî geleneğine bağlamıştır. Bektaşî kültürünün en mühim kaynağı olan Vilâyetnâme’de bu bağlılık çeşitli vesilelerle ifade edilmiştir. Vilâyetnâme’ye göre, Hacı Bektaş Horasanî’nin hocası Şeyh Lokman-ı Perende “Türkistan’ın doksan dokuz bin pîrinin pîri Hâce Ahmed Yesevî’nin halifelerindendir”. (Gölpınarlı, 1953: 5; Baş, 2011: 32)

Vilâyetnâme'nin en önemli yapan etkenler, Hacı Bektaş Velî'yi ve çevresini aydınlatması olup, Hacı Bektaş Velî hakkında ana kaynak olması yanında, onun özellikle Ahmed Yesevî ile ilgili geleneksel değerlerin niceliğini ve niteliğini gösteren Anadolu'daki en eski kaynaklardan birisi olmasıdır.

Günümüzde pek çok Bektaşî baba veya dede soyunu Yesevî'ye dayandırmaktadır. Bunlar kendilerini Ahmed Yesevî ocağına bağlamaktadırlar. Yaşayan Bektaşî-Alevî halkın bir bölümü Yesevî'yi pîr kabul etmekte ona büyük saygı duymaktadırlar. Özellikle Sıraç kolu, tarikata ait bütün töre ve törenleri Yesevî'den aldıklarını ifade etmektedirler.

Yesevî'nin Türkistan'da ortaya koyduğu ve sistemleştirdiği ilkeler, Anadolu'da Hacı Bektaş Velî'nin yol göstericiliği ile yeni bir yapı ve görünüm kazanmıştır. Türkistan'da Yesevî tarikatında görülen bu unsurların birçoğu, Anadolu'da Bektaşî tarikatında da görülmektedir. (Çınar, 1996: 734; Eröz, 1990: 201-202, 296, 304)

2. Osmanlı Anadolu'sunda Yesevîlik Görünümleri

Osmanlı tarihi ile ilgili en önemli eser sahiplerinden Hüseyin Vassâf (1872-1929), Bektaşîyye'nin Hacı Bektaş Velî'ye ulaşan silsilesini eserinde şu şekilde vermiştir: Hz. Ebu Bekir, Selmân-ı Farişî, İmam Cağfer, Bâyezîd-i Bestâmî, Ebü'l-Hasan Harakânî, Ebû Aliyy-i Fâremedî, Yusuf-ı Hemadânî, Şeyh Hoca Ahmed-i Yesevî, Şeyh Lokmân-ı Horasânî, Cenâb-ı Pîr Hacı Bektaş-ı Velî. (Akkuş, Yılmaz, 1990: I/391, 397)

Görüldüğü gibi bu silsilede, Hacı Bektaş Veli, Ahmed Yesevî'nin halefi olarak gösterilmiştir. (Korkmaz, 2001: 325-355) Ahmed Yesevî, Hicrî beşinci asrın ikinci yarısında, Kazakistan'ın Sayram kasabasında doğmuştur. 562/1166 yılında, 125 yaşında iken vefat etmiştir. Hacı Bektaş Veli, yaklaşık olarak 645-646 / 1248 yılında Horasan'da doğmuş, 680/1281'de Anadolu'ya gelmiş ve 738/1337'de Kırşehir (Sulucakarahöyük)'de vefat etmiştir. Genellikle menkıbe tarzı anlatılar ile desteklenerek, Hacı Bektaş-ı Veli Ahmed Yesevî'ye halef gösterilmiştir. Ancak bu halefliğin fikir ve tesir dolayısı ile olduğu muhakkaktır, zira yaşadıkları yüzyıl ve coğrafyalar oldukça farklıdır.

Hacı Bektaş-ı Veli'nin Ahmed Yesevî'nin müridi olduğuna dair rivayetlere, Osmanlı tarihçilerinin en eskilerinden olan Âşıkpaşazâde, Gelibolulu Mustafa Âlî (1593-1600)'nin Kühü'l-Ahbâr'ında ve Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nde de rastlanmaktadır.³

Şark ve garb Türkleri aynı şekilde onun manevi tesirleri altında kalmışlar, Türkistan'da yetişen hemen bilimum şeyhler, memalik-i Osmaniye'de büyük bir nüfuza malik olan Bektaşiler, ahîler, Ni'metullahiler, Nakşibendiler tek mil Ahmed Yesevî'den neş'et etmişlerdir. (Köprülüzade, 1330/1914: I/6: 611-645)

Bu arada Yesevîlik kültürünün etkisini sürdürdüğü diğer bir alan da Balkanlardır. Hacı Bektaş-ı Veli, Balkanlara Yesevî kültürünün aktarılmasında atlama noktası oluşturmuştur. Ahmed Yaşar Ocak, Yesevî kültürünün Anadolu'ya aktarılmasında Hacı Bektaş Veli'nin oynadığı rolü şu cümlelerle özetlemiştir: “Gerçeğe çok yakın olan tahminlere göre, Yesevîlik Anadolu'ya XIII. yüzyıl başlarında Karahitaylar'la Hârezmşahlar arasındaki mücadelelerin yol açtığı, hemen peşinden de Moğol istilâsının sebebiyet verdiği göçlerle girdi. Göçmen Yesevî şeyh ve dervişleri, bu yeni vatanlarında zâviyelerini kurarak tarikatlarını yaymağa çalıştılar. Eski kamozanlarla büyük bir benzerlik gösteren bu insanlar, bu vesileyle, Orta Asya'dan getirdikleri, Ahmed Yesevî ile ilgili bütün sözlü geleneklerini, bugünkü Kırşehir, Yozgat, Sivas, Amasya ve Tokat mıntıklarındaki zaviyelerinde, yeni müridlerine aktardılar. İşte Bektaşîlik tarikatı, özellikle Kırşehir ve havalisinde faaliyet gösteren ve bir Yesevî şeyhi olan Hacı Bektaş Veli tarafından temsil edilen bu geleneklerden doğdu. Yesevîlik, Mâverâünnehir'de nasıl Nakşibendiliği doğurduysa, Anadolu'da da Bektaşîliği doğurdu.” (Ocak, 1992: 75-84; Ocak, 1993: 299-305)

Fakat gerek Ahmed Yesevî'nin *Hikmetleri* gerekse Hacı Bektaş Veli'nin *Makâlât* ve diğer eserlerindeki düşünceler karşılaştırıldığı zaman aralarında büyük benzerlikler olduğu dikkat çekmektedir. Daha sonraki dönemlerde de Anadolu halkı kulaktan kulağa aktarılan menkıbeleriyle bu iki veliyi birleştirmiş ve kaynaştırmıştır. Her iki bilge velî de “Allah aşkı esasına dayanan bir irade terbiyesiyle, insanı daha çok insan yapmak ve üstün insan olmaya yöneltmek gibi hedefler” gütmüşlerdir. (Banarlı, 1983: I/279) Genelde Alevilik özelde bektaşîlik'ten bahseden çalışmaların çoğunda şu tespitte rastlanmaktadır: “Ahmed Yesevî'nin Divan-ı Hikmet'i ne ise, Hacı Bektaş-ı Veli'nin Makâlât'ı da odur, diyebiliriz. Her iki kitapta içerik ve konuların sıralanışı birbirine çok benzemektedir. Bu bakımdan her ikisi de Türk milletinin millî-dinî muhtevada birlik ve beraberlik içinde olmaları için çalışmışlardır”. (Yazarı yok, 2003: 50-51)

Daha sonraki devirlere ait kaynaklarda ise Hacı Bektaş Veli, Sarı Saltuk, Emirci Sultan/şeyh Çin Osman, Piri Baba, Geyikli Baba, Horoz Dede,

Gajgaj Dede, Abdal Musa, Avşar Baba, Akyazılı Aziz, fieyh Nusret, şeyh Pir Dede, Kademli Baba, Baba Sultan gibi erenlerin Ahmet Yesevi ile bağlantılı oldukları yönünde yarı menkıbevî verilerin yer aldığı verilerin bulunduğu görülmektedir. Bu menkıbevî verilerin altında tarihî gerçeklerin de yer aldığını kabul etmek gerekir. Anadolu'da bugün yaşayan toplulukların Orta Asya'dan Balkanlara kadar uzanan yerleşme süreci göz önüne alındığında bu verilerin tarihsel gerçekleri de içerdiği ortaya çıkacaktır.

Ahmet Yasar Ocak, Rum Abdallarının Yesevî, Kalenderî, Haydarî, Vefâî olduklarından bahsederek dört gruptan meydana geldiğini bunların:

- 1) Baba İlyas-ı Horasanî'nin halife ve müridleri
- 2) Muhlis Paşa'nın halife ve müridleri
- 3) Hacı Bektaşî Veli'nin halife ve müridleri

4) Sarı Saltuk, Barak Baba ve benzerlerinin halife ve müridleri olduğunu açıklayarak, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında, beylik arazisinde "Abdal" veya "baba" lakaplı tahta kılıçlı bir takım dervişlerin müridleriyle birlikte, gaza ve fetihlere katıldıkları, fethedilen topraklarda zaviyeler kurarak bölgedeki yerli halk arasında Sünnî İslâm'la bağdaşmayan popüler bir "heterodoks İslâm" propagandası yaptıkları ve bunların Rum Abdalları olduğu belirtilmektedir. (Ocak, 2005: 79; Ayata, 2006)

Abdallarla ilgili bir başka kaynakta ise "Karaman ve Akmanlarla ilgili efsanenin farklı versiyonları hâlâ Türkmenler arasında anlatılmaktadır. Türkmen Abdallarının rivayetleri şöyledir. "Bir zamanlar Türkistan'da Akman ve Karaman adında iki kardeş vardı. Bu kardeşler Ahmet Yesevi'ye vergi ödeyen Abdal boyuna mensuptular. (Agacanov, 2002: 335-336; Özkan, 2000:32)

Bektaşîliğin Anadolu görünümünden birisi de yukarıda da değinildiği üzere abdallıktır. XIII ve XIV. yüzyılda Anadolu'da Bektaşîlik, Türk Sultanlarının aralarında taht kavgası ettikleri; İlhanlılar ve Haçlıların baskı kurdukları bir dönemde ortaya çıkmıştır. Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra hoca, hacı, sofi, şeyh, derviş adları altında Anadolu'ya akın eden Hoca Ahmet Yesevi anlayışındaki İslâm'ı, eski Türk ozanlarına benzer şekilde sazlarıyla davet ederek başarılı olmuşlardır. Moğol tehlikesinden sonra doğudan gelerek Anadolu'nun uç bölgelerinde görev yapan ve zaviyelere yerleşen kolonizatör Türk dervişleri, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında büyük rol oynamışlardır. İslâm'ın Anadolu'da yayılmasında, Osmanlı Devleti'nin ku-

rulmasında, İslam'ın Balkanlara ulaşmasında bu gezici derviş, alperen ve abdalların büyük etkinliklerinden söz edilmektedir. (Güngör, 1997: 288; Ayata, 2012: 1/14: 51-62)

Doğudan gelen şeyh, derviş, nakip, mürşit, şair, âşık, abdal ve seyyahlar hep Türk dilinde söyleyip, şehir ve kasabalardan uzaklarda sürekli İslam'a davette bulunmuşlardır. Bununla beraber, Anadolu'ya Mısır ve Bizans'tan gelen Gayrimüslim propagandacılar Türklerin inanç birliğini parçalayıp, manevi huzurlarını sarsmaya çalışmışlardır. Hacı Bektaş-ı Veli bu dönemde ortaya çıkarak, insanların birlik ve beraberlik içinde olmaları için manevi destek verecek bu olumsuzlukları bertaraf etmiştir.

Sıkıntılı bir dönemde Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş-ı Veli Sivas, Kayseri, Ankara ve Karaman'ı ziyaret etmiş, Konya'da bir müddet kaldıktan sonra şimdiki adı Hacıbektaş olarak değişmiş olan Sulucakarahöyük'e gelip yerleşmiştir. Burada Horasanlı Baba İlyas'ın oğlu Muhlis Paşa, Ahi teşkilatının kurucusu Ahi Evran ve Şeyh Süleyman'ın yardımı ile Bektaşiliğin temelleri atılmıştır. XV. yüzyılda Abdallık, Bektaşilik'ten ayrı olmakla beraber, inanç ve erkân bakımından aralarında büyük benzerlikler olduğu dikkat çekmektedir. Hacı Bektaş, Abdallar arasında önemli bir mevkiye yükselmiş ve henüz bu zamana kadar Bektaşileşmemiş olan Abdallar kendilerine "Seyyit Gazi Yetimleri" adını vermişlerdir. (Köprülü, 1935:31-32)

Genel kabule göre XV. yüzyıldan itibaren Kızılbaş, Bektaşî, Tahtacı, Kalenderi, Hurufî, Işık, Haydari, Babai diye anılan Anadolu'daki yarı göçebe Türkmen gruplarına XIX. yüzyıldan itibaren verilen ad "Alevilik" olup Abdallar da bu gruplara dâhil edilmiştir. Köprülü'nün de belirttiği üzere, 14. ve 15. yüzyıllarda Abdal, Işık, Torlak, Cavlaki, Mevlevî, Halvetî, Haydari, Kalenderî kelimeleri birbirlerinin yerine ad olarak kullanılmıştır. (Köprülü, 1935: 29-30) Işık, Torlak, Cavlaki, Mevlevî, Halvetî, Haydari ve Kalenderî adlarıyla da anılan heteredoks derviş zümreleri Anadolu'da çoğunlukla Abdal adıyla bilinmekte olup, tarihsellik içinde şu dört ana zümre adı altında gruplaşmıştır;

a)Gaziyan-ı Rum

b)Ahiyan-ı Rum

c)Abdalan-ı Rum

d)Baciyan-ı Rum (Hançerlioğlu, 1971. 7; Ocak, 1996: 213)

Bektaşîlik Anadolu'da belli başlı şu kollara ayrılmıştır;

1. Tahtacılar
2. Çepniler
3. Köy Bektaşîleri
4. Abdallar
5. Hudadalı ve Mürseliler
6. Mücerredlik
7. Müteşşerriler (Ayata, 2012: 1/14: 56)

Yesevîliğin Anadolu'daki en önemli görünümlerinden birisinin Bektaşîlik olduğu pek çok eser ve anlatılardan ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda konu ile ilgili Osmanlı arşivlerinde de çok sayıda belge mevcuttur.

Örneğin hicrî 1159 tarihli belgede, Hacı Bektaş-ı Veli dervişlerine bağlı zaviyelerden Teke Sancağı'nın Elmalı nahiyesine tabi Abdal Musa Zaviyesi dervişlerinin maaşlarının tanzim ve teminine dair Elmalı Kadısı'na hüküm yazıldığı anlaşılmaktadır. (AE.SMHD.I.. 59-3733 (H-26-04-1159))

1201 tarihli Cevdet Evkaf tasnifinde yer alan bir başka belgede Memalik-i Osmaniye'de (Baba, Dede, Abdal, Derviş Sultan) isimlerini taşıyan tekke ve hangahlara şeyh ve zaviyedar nasbı, buna bağlı olarak da Hacı Bektaş-ı Veli Zaviyesi şeyhlerinin inhasıyla yapılmasının usul-ı ittihad edilmesinin uygun olacağı ifade edilmektedir. (C..EV.137/6848 (H-09-08-1201))

1215 tarihini taşıyan yine evkaf ile ilgili tasnifte yer alan belgede; Eğri-Dir'deki Baba Sultan Zaviyesi meşihatını 'Baba vardır ve Bektaşî tekkesidir!' diyerek şeyhinin üzerinden kaldırılıp, askerî beratla başka birine tevcih edilmiş olmakla onun refi'nden eski şeyhine tevcihi gereğine değinilmektedir. (C. EV. 444/ 22497 (H-29-12-1215))

Bâb-ı Âli Sadaret evrakından 1265 tarihini taşıyan belgede; hacca gitmek amacıyla Dersaadet'e geldiklerinden ve Buhara civarındaki Türkistan mütemekkinlerinden Ahmed Yesevî'nin sülalesinden olduğundan bahsederek, kendilerine yardım edilmesine dair Paşa Hoca bin Abdullah Hoca'nın arzualı almaktadır. (A.DVN. 53-29 (H-29-12-1265))

1301 tarihli irade’de; Haleb vilayetinde Cebel-i Seman tarafında gömülü Tarikat-ı Yeseviye’den Kutbü’l-arifin Hacı Bayram Baba Dergahı postnişini olup, dergahın fukara ve dervişanının it’am-ı taamiyelerine ferman-ı âli, şart-ı vâkıfın beyanı üzere İrmiye nam mezraanın gelir hasılatının harcanması uygun olacaktır.” şeklinde ibare yer almaktadır. (İ.DH.924/73265 (H-13-10-1301))Buradan da Yesevi ve Bektaşî tekke bağlantı ve devamı anlaşılmaktadır.

3. Sonuç

Ahmed Yesevî Osmanlı Anadolu’sundan farklı bir bölgede doğup gelişmiştir. Ancak Türklerin İslam’ı kabul edişlerinde en büyük etmenlerden biri olan tasavvuf tarikatlar ve şeyhleri vasıtası ile Türkler nerelere gittiyse o bölgelerde yayılma alanı bulmuştur. Yesevilik de Orta Asya’dan Anadolu’ya şeyhler, tarikatlar, müridler, ilkeler, dervişler yolu ile aktarılmıştır.

Hem ilk elden kaynaklar, hem tarikatların büyüklerinin öğretileri, ilkele-ri, hem de topluma yansıyan yönleri ile Yesevîlik Anadolu’da genelde Alevilik ve özelde Bektaşîlik olarak ve Nakşibendilik olarak kendisini göstermiştir.

Bunların da çok farklı görüntüleri ile ilgili arşivlerimizde çok sayıda belge mevcuttur

Sonnotlar:

- 1 Ahmed Yesevi hakkında geniş bilgi için bkz.: Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 64-72; “Ahmed Yesevî”, İslam Ansiklopedisi (İA.), MEB yay., İstanbul 1940, I, 210; K. Eraslan, “Ahmed Yesevî”, DİA, II, 160. Mehmet Şeker, “Ahmed Yesevî’nin Hayatında Arslan Baba Meselesi”, Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirisi, Kayseri 1993, 359-360. Emel Esin, “Ahmed Yesevî Külliyesi”, DİA, İstanbul 1989, II, 162-163. Nesimi Yazıcı, “Hoca Ahmed Yesevî Döneminde Türk-İslâm Kültürünün Oluşumu-Gelişimi”, Diyanet İlmî Dergi, Ankara 1993, C. 29, S. 4, 5.
- 2 Yesevîlik ve Nakşibendîlik arasındaki sûfî geleneğin etkileşim düzeyi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Devin Deweese, “The Mashâ’ikh-ı Turk And The Khojagân: Rethinking The Links Between The Yasavî And Naqshbandî Sufi Traditions”, Journal of Islamic Studies, (1996) 7(2), 180-207.
- 3 Âşık Paşaoğlu Tarihi, neş. Atsız, M.E.B. Yay. İstanbul 1992, 164-165; bu kaynakta (Hacı Bektaş Veli ile ilgili menkıbeler) şu ifadeler dikkati çekmektedir: “ Bu Hacı Bektaş, Horasan’dan kalktı.. Evvela Sivas’a geldi... Bu Anadolu’da misafirler ve seyyahlar arasında dört tayfa vardır ki anılır. Biri Anadolu Gazileri, biri Anadolu Ahileri, biri Anadolu Abdalları, biri de Anadolu Bacıları. Hacı Bektaş Hazreti bunların içinde Anadolu Bacıları’nı seçti ki ona Hatun Ana derlerdi. Geldi onu kız edindi. Gizli bilgi ve kerametlerini ona gösterdi, teslim etti. Sonra oradan Allah rahmetine vardı..” Bzk., Âşık Paşaoğlu Tarihi, 164-165.

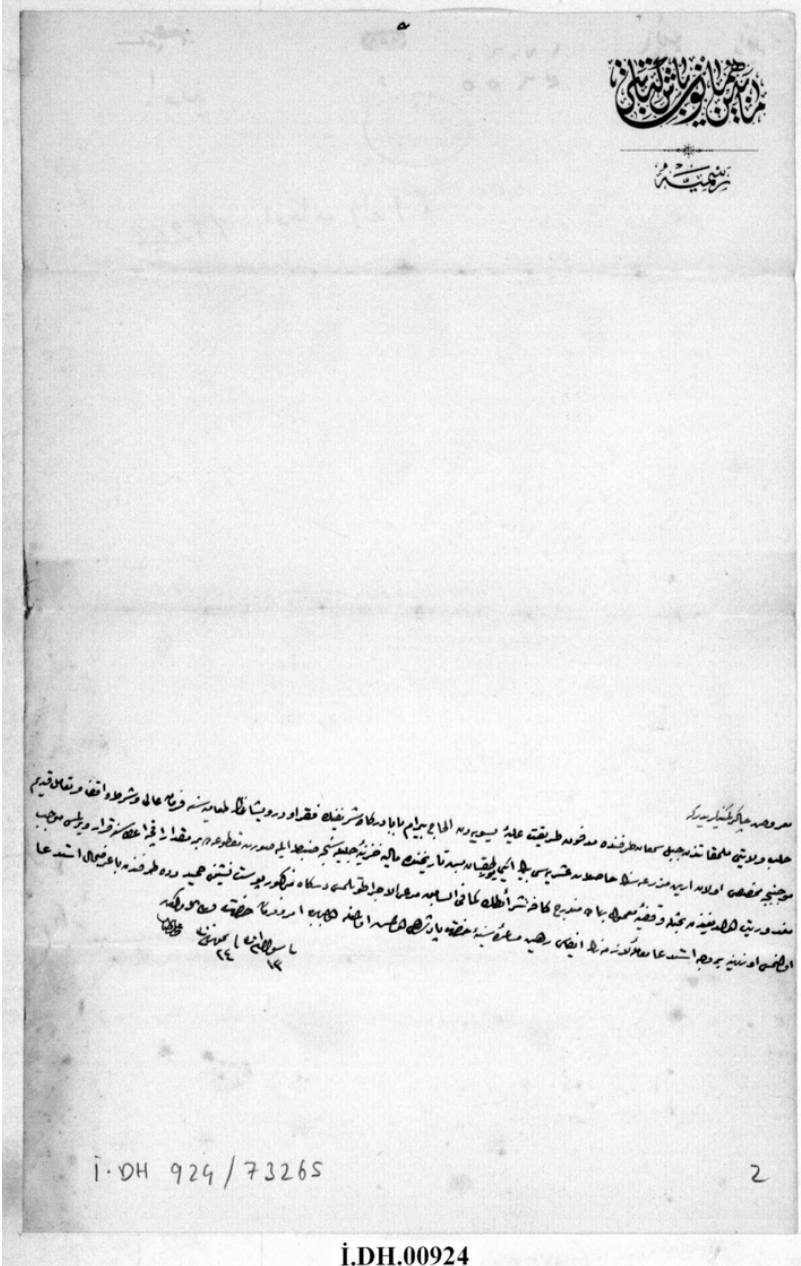
Kaynaklar

- Agacanov, S. G. (2002). *Oğuzlar*, Selenge yay., İstanbul.
- “Ahmed Yesevî”, (1940). *İslam Ansiklopedisi* (İA.), MEB yay., İstanbul I, 210.
- Âşık Paşaoğlu Tarihi*, (1992) neş. Atsız, M.E.B. Yay. İstanbul.
- Aktan, Ali (1993). “Künhü'l-Ahbâr'a Göre Ahmed Yesevî ve Anadolu'daki Halifeleri”, *Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu (26-29 Mayıs 1993) Bildirileri*, Kayseri, 13- 22.
- Âli, Gelibolulu Mustafa (1997).Kitabü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr, Kayseri Raşid Efendi Küt. 920 no'lu nüsha, İstinsah Tar. 1083, IV. Rükün, 20 a- 20b. Neşr. Uğur, Ahmet- Çuhadar, Mustafa-Gül, Ahmet- Çuhadar, Hakkı Er-ciyes Üniversitesi yay. Kayseri.
- Atmaca, Veli (2007). “Anadolu'da Yesevilik (Yesevi Menâkıbnâmesi Özelinde Peygamber Tasavvuru)”, 38. *ICANAS*, Ankara, s. 43-68.
- Ayata, Saim (2012). “Anadolu Abdalları”, *ERUIFD*, 1, 14, s. 51-62;
- Ayata, Saim (2006). *Kırşehir Yöresi Abdallarının Dinî İnançları Üzerine Bir Araştırma, Basılmamış Doktora Tezi*, Kayseri.
- Banarlı, N. S. (1948). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, I, 281.
- Baş, Eyüp (2011). “Ahmed Yesevî'nin Bektaşîlik, Alevîlik Üzerindeki Etkileri ve Osmanlı Dini Hayatındaki İzleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52:2, 21-53.
- Bilgi Toplumunda Alevilik*, (2003). Haz. İbrahim Bahadır, Ankara.
- Boratav, Pertev Naili (1964). “Türklerde Hızır”, *İA.* c. 5, MEB Basımevi, İstanbul, 465-467.
- Çınar, Ali Abbas (1996). “Bazı Yazılı Bektaşî Kaynaklarında Ahmed Yesevî-Hacı Bektaş Veli Bağlantısı ve Yesevî'nin Hoşgörüsünü İşleyen Şiirler”, *Erdem*, C. VIII, S. 24, Ocak, 734.
- Deweese, Devin (1996). “The Mashā'ikh-ı Turk And The Khojagān: Rethinking The Links Between The Yasavî And Naqshbandî Sufi Traditions”, *Journal of Islamic Studies*, 7, 2, 180-207.
- Durdu, Aydın (2010). “Hatay Nusayrîlerinde Eren İnanıcı Ve İnanç Merkezleri”, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 54, 225-242.

- Eraslan, K. (1989). “Ahmed Yesevî”, *DİA*, II, 160.
- Eröz, Mehmet (1990). *Türkiye’de Alevîlik ve Bektaşîlik*, Ankara.
- Esin, Emel (1989). “Ahmed Yesevî Külliyesi”, *DİA*, İstanbul, II, 162-163.
- Günay, Ünver, Güngör, Harun (1997). *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, Ocak Yay., Ankara.
- Güngör, Kemal (1956). “Anadolu’da Hızır Geleneği ve Hıdırellez Törenlerine Dair Bir İnceleme”. *Türk Etnoğrafya Dergisi*, Sayı 1: 56-72.
- Güngör, Özcan- Aksoy, Erdal (2012). “Sosyolojik Açından Alevi/Bektaşilerde Tenasüh İnancı”, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi / 2012 / 62*, s. 254.
- Hançerlioğlu, Orhan (1971). *İslam İnançları Sözlüğü*, “Abdal”, İstanbul.
- Hüseyin Vassâf (1990). *Sefîne-i Evliyâ*, Osmanlıca’dan Çev. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Sehâ Neşriyat, İstanbul.
- Karamustafa, Ahmet T. (2005). “Yesevîlik, Melâmetîlik, Kalenderîlik, Vefâ’îlik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Haz. Ahmet Yaşar Ocak, TTK yay., Ankara.
- Kılıç, Filiz-Bülbül, Tuncay-Kökel, Coşkun. (2008). *Ana Hatlarıyla Horasan’dan Anadolu’ya Alevîlik ve Bektaşîlik (Erenler, Evliyalar, Ocaklar, Ritüeller ve Tarihi Süreç)*. Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları. Ankara.
- Korkmaz, Seyfullah (2001). “Ahmed Yesevî Ve Hacı Bektaş Veli Aralarındaki Bağlar, Fikirleri, Tesirleri Ve Türk İslâm Edebiyatına Katkıları”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11, 325-355.
- Köprülü, Fuad, “Ahmed Yesevî”, *İslam Ansiklopedisi* (İA.), MEB yay., İstanbul 1940, I, 210;
- Köprülü, M. Fuad (1978). “Ahmet Yesevî”, *İA.*, I, 213.
- Köprülü, M. Fuad. (2003). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, Mehmed Fuad (1330/1914). “Türk Edebiyatı Tarihi: Hoca Ahmed Yesevi, Çağatay ve Osmanlı Edebiyatları Üzerindeki Tesiri”, *Bilgi Mecmuası*, İstanbul: Türk Bilgi Derneği, c. I, S. 6, s.611-645.

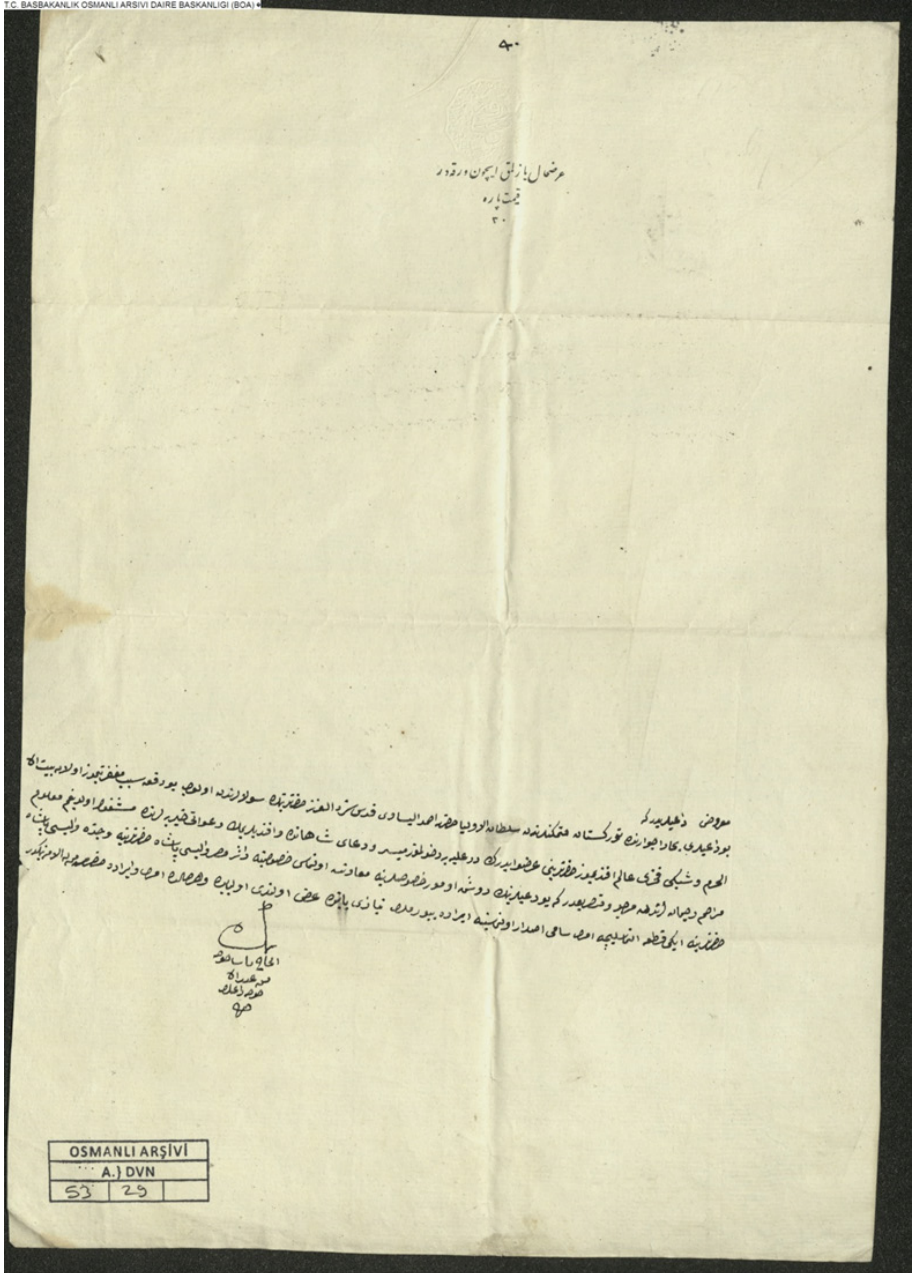
- Köprülüzade, Mehmed Fuad (1935). “Abdal”, *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul, 31-32.
- Menakıb-ı Hünkar Hacı Bektaş'ı Veli Vilayet-name*, (2017). haz.: Abdulkaki Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul
- Ocak, Ahmed Yaşar (1998). “Türk Dünyasında Ahmed Yesevî ve Yesevîlik Kültürünün Yayılışı: Bir Sufî Kültürünün Yeniden Güncelleşmesi”, *Yesevîlik Bilgisi*, haz.: C. Kurnaz-M. İsen-M. Tatçı, Ankara, 312.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1980). *Babaîler İsyanı*, İstanbul.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1992). “Anadolu Türk Halk Sûfliğinde Ahmed Yesevî, Geleneğinin Teşekkülü”, *Milletlerarası Ahmed Yesevî Sempozyumu (26-27 Eylül 1991 Ankara) Bildirileri*, Ankara, 75-84.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1992). “Türk Dünyasında Ahmed-i Yesevî Kültürünün Yayılışı”, *Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirisi*, Kayseri, 301.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1992). *Kalenderîler*, Ankara, 61-65.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1993). “Türk Dünyasında Ahmed Yesevî ve Yesevîlik Kültürünün Yayılışı: Bir Sufî Kültürün Yeniden Güncelleşmesi”, *Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri, 299-305.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1996). *Babailer İsyanı*, İstanbul.
- Özkan, Ali Rafet (2000). *Türkiye Çingeneleri*, T.C. Kültür Bakanlığı yay., Ankara.
- Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli*, (2003). Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Vakfı Yay.,Ankara.
- Şeker, Mehmet (1993). “Ahmed Yesevî'nin Hayatında Arslan Baba Meselesi”, *Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirisi*, Kayseri, 359-360.
- Yaman, Ali (2005). “Hoca Ahmet Yesevî ile Bağlantılı ve Literatürde Az Bilinen Alevî-Bektaşî Erenleri”, *Hacı Bektaş Veli*, 145-161.
- Yazıcı, Nesimi(1993).“Hoca Ahmed Yesevî Döneminde Türk-İslâm Kültürünün Oluşumu-Gelişimi”, *Diyanet İlmi Dergi*, Ankara, 29, 4-5.

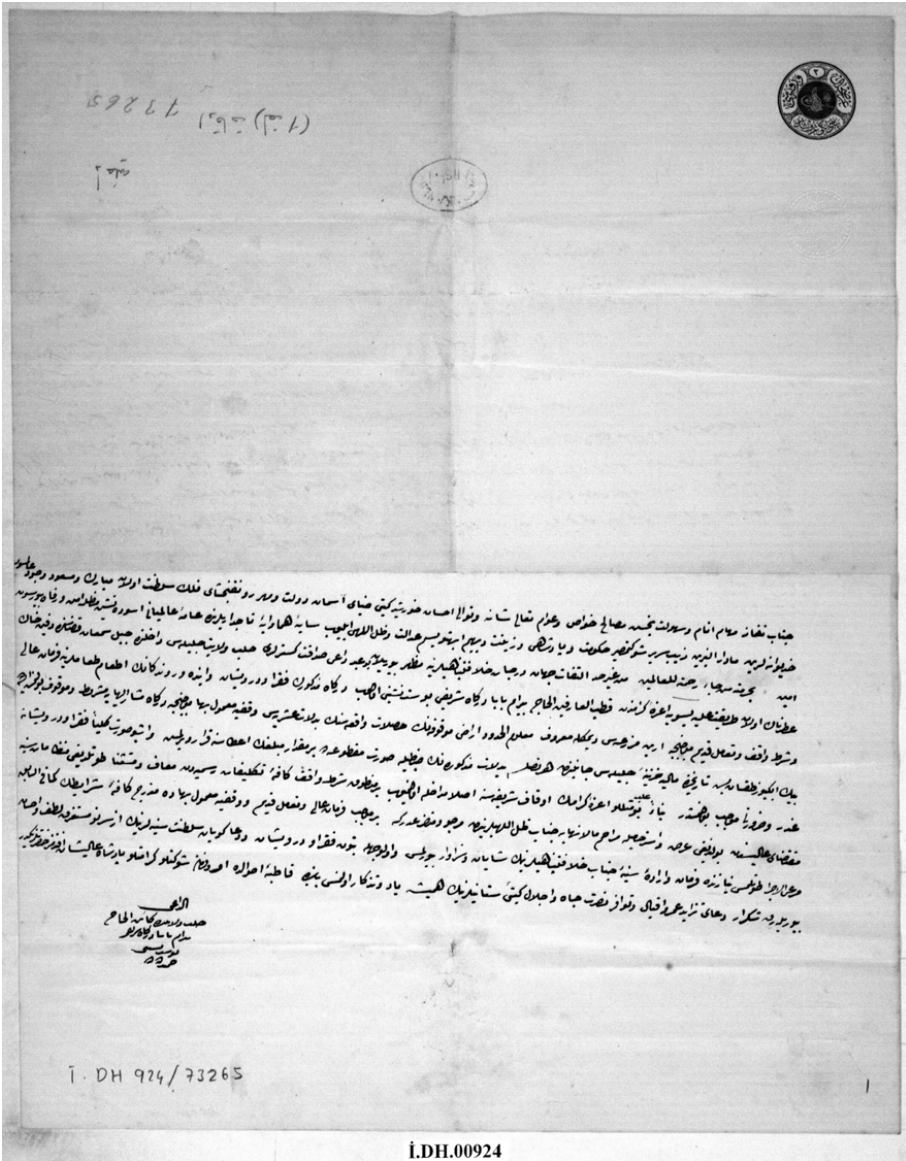
Ekler

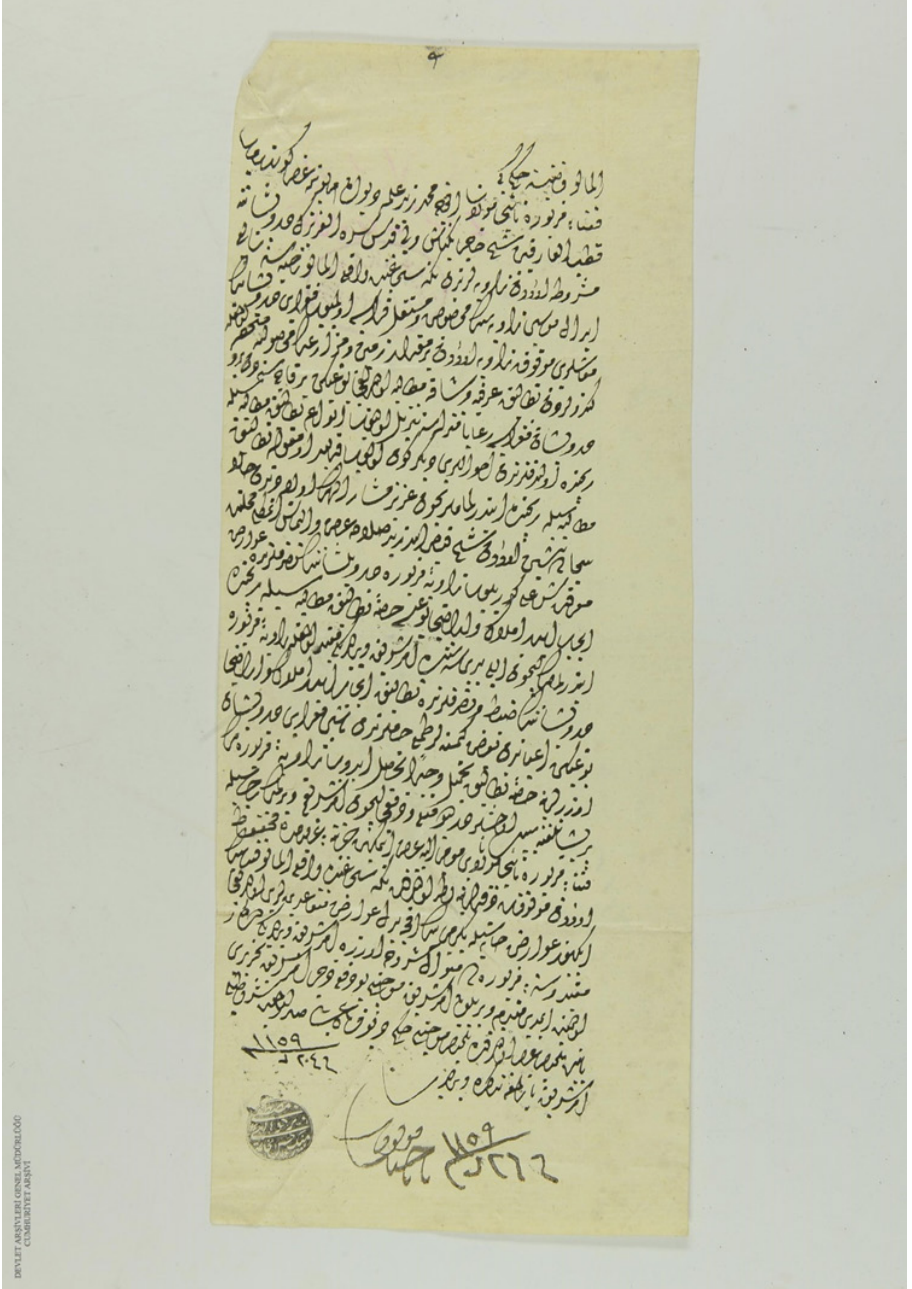
İ.DH.00924

İ..DH.. 924-73265 (Lef 1)

A.DVN. 53-29

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CLM.BİRBİRET ANKARA

AE.SMHD.I.. 59-3733

